

Beata Krakowiak

Uniwersytet Łódzki
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31
agakrak@geo.uni.lodz.pl

ROZMIESZCZENIE MUZEÓW W POLSCE

THE DISTRIBUTION OF MUSEUMS IN POLAND

Zarys treści: Artykuł poświęcony jest polskim placówkom muzealnym i ogólnym tendencjom w ich rozmieszczeniu. Podstawowym zadaniem jest ustalenie, które obszary w Polsce charakteryzują się uprzywilejowaną pozycją w zakresie posiadania placówek muzealnych oraz próba wyjaśnienia zarejestrowanego zjawiska.

Abstract: The article is devoted to Polish museums and general patterns in their distribution. The primary aim is to present the most important regions in Poland as regards museums and to explain this distribution.

Słowa kluczowe: muzeum, dziedzictwo kulturowe.

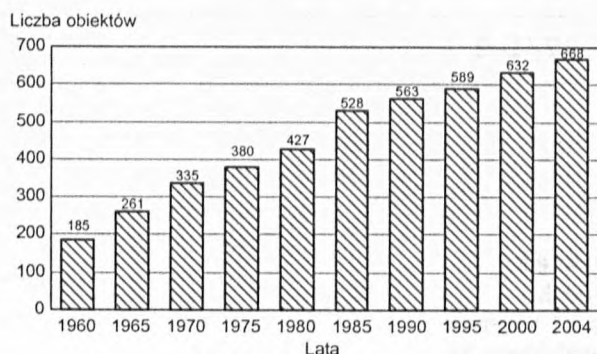
Key words: museum, cultural heritage.

1. WPROWADZENIE

1. INTRODUCTION

Muzea to jednostki, których celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki, kultury polskiej i światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami (*Ustawa...*, 1997). W kontekście przedstawionych zadań, placówki muzealne jawią się jako instytucje kultury wypełniające swojego rodzaju misję względem określonego społeczeństwa i obszaru. Poprzez gromadzone w nich zbiory prezentują stan wiedzy na temat przeszłości i dziedzictwa kraju oraz jego mieszkańców. O zainteresowaniu i potrzebie powstawania takich placówek świadczy fakt, że w 2005 r. zarejestrowanych było 881 tego typu obiektów w Polsce (wg danych Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Polsce), a na przestrzeni ostatniego pięćdziesięciolecia odnotowuje się stałą tendencję wzrostową w zakresie ich powstawania (rys. 1). Istotny wzrost liczby muzeów zaznacza się zwłaszcza od połowy lat 80. Nie wnikając w charakter gromadzonych zbiorów warto podkreślić, że na ogólną liczbę obiektów składają się zarówno muzea centralne, okręgowe, regionalne, jak i lokalne.

The role of museums is to protect cultural achievements, provide information about the content of their collections, popularize what is of historical, scientific, research and cultural value, create cognitive and aesthetic sensitivity, and to enable people to have direct contact with artefacts (Museum Act 1977). Considering these tasks, museums are cultural institutions which perform a kind of mission for a given society and area as through their collections they present the past and heritage of the country and its inhabitants. There is a great interest in and need for museums shown by the fact that, in 2005, 881 were registered in Poland (according to data provided by the National Research and Documentation Centre for Historical Monuments in Poland – *Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków*), and over the last 50 years their number has been constantly growing (fig. 1). A particular increase has been noted since the mid-1980s. Without going into details of the collections, it is worth noting that the total

Rys. 1. Liczba placówek muzealnych w Polsce w latach 1960–2004
(źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników statystycznych wg lat)

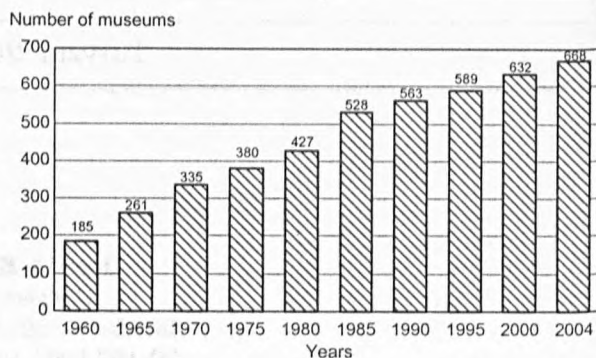
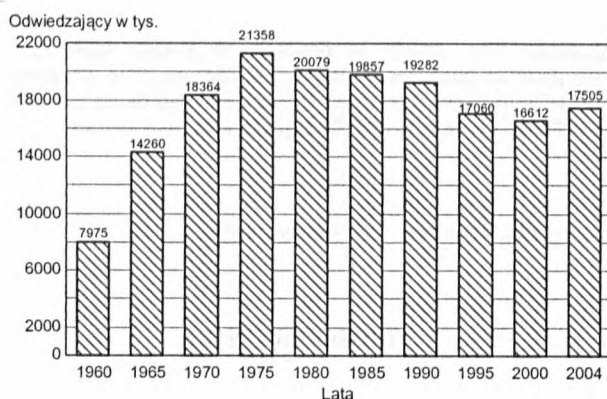

Fig. 1. Number of museums in Poland: 1960–2004
(source: author's compilation based on statistical yearbooks – Roczniki statystyczne)

Rys. 2. Wielkość ruchu turystycznego w polskich placówkach muzealnych w latach 1960–2004
(źródło: na podstawie Roczników statystycznych wg lat)

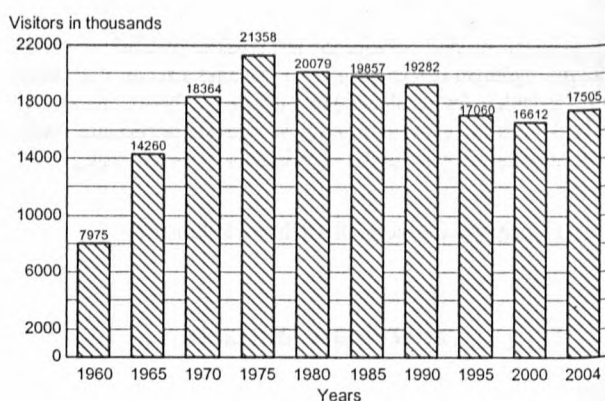

Fig. 2. Number of visitors to Polish museums: 1960–2004
(source: author's compilation based on statistical yearbooks – Roczniki statystyczne)

Muzea to także kategoria walorów turystycznych kojarzona powszechnie z życiem, pracą i działalnością człowieka, fragment dziedzictwa kulturowego charakterystyczny dla danego miejsca, regionu, kraju. Obiekty te odwiedzane są w ramach turystyki poznawczej, a o zainteresowaniu nimi świadczą m.in. dane dotyczące ruchu turystycznego. W 2004 r. wszystkie polskie muzea odwiedziło łącznie ponad 17 mln turystów (rys. 2), wśród których byli uczniowie, studenci, osoby dorosłe, turyści indywidualni i grupowi. Wydaje się, że wielkość ruchu turystycznego, po okresie spadku zainteresowania muzeami, będzie systematycznie wzrastać, a wśród odwiedzających polskie placówki coraz większą część stanowić będą cudzoziemcy.

Doceniając ważność i potrzebę powstawania omawianych instytucji oraz widząc zainteresowanie tymi obiektami, celem niniejszego artykułu

includes central, regional, district and local museums.

Museums are a category of tourism asset commonly associated with everyday life and work as well as human activities; they are a part of the cultural heritage of a given place, region or country. Museums are visited as part of cognitive tourism and tourist number data reflect interest in visiting them. In 2004 there were over 17 million visitors to Polish museums (fig. 2), including school children, students, adults, individual and group tourists. It seems that after a period of lower interest, numbers of visitors will grow steadily, and foreigners will increasingly visit Polish museums.

Appreciating the significance of museums and the need to develop them, the author has analyzed their distribution in Poland.

uczyniono analizę stanu rozmieszczenia obiektów muzealnych w Polsce. Należy podkreślić, że uwaga autorki nie koncentruje się na rozmieszczeniu konkretnych placówek czy nawet rodzajów muzeów (artystycznych, biograficznych itd.), ale na ogólnych tendencjach tego zjawiska w skali całego kraju. Podstawowym zadaniem jest ustalenie, które obszary w Polsce charakteryzują się najbardziej uprzywilejowaną pozycją w zakresie posiadania placówek muzealnych oraz próba wyjaśnienia zarejestrowanego zjawiska.

Zaprezentowane w opracowaniu materiały kartograficzne powstały na podstawie danych z *Wykazu muzeów w Polsce* (2005) zebranych przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie oraz materiałów statystycznych (np. *Rocznika statystycznego miast*, 2003).

2. ROZMIESZCZENIE MUZEÓW WEDŁUG WOJEWÓDZTW

Analiza rozmieszczenia przestrzennego placówek muzealnych w Polsce wskazuje na duże zróżnicowanie zjawiska. Wśród województw posiadających największą liczbę muzeów najwyższą pozycję zajmują województwa – małopolskie (16%), mazowieckie (14,6%) i wielkopolskie (11,2%). W sumie w wymienionych jednostkach administracyjnych zlokalizowana jest znaczna część (ponad 40%) wszystkich polskich placówek muzealnych (tab. I, rys. 3). Na dalszych miejscach znajdują się województwa – pomorskie, lubelskie, śląskie, dolnośląskie i podkarpackie (na obszarze każdego z nich znajduje się od 5 do 7% polskich muzeów). Wymienione obszary to w większości przypadków jednocześnie największe powierzchniowo i ludnościowo województwa w Polsce, co nasuwa wniosek, że obiekty, takie jak muzea występują w przestrzeni proporcjonalnie do wskazanych wielkości (powierzchni i liczby mieszkańców obszaru).

Obecność muzeów wykazuje także związek z historią naszego kraju, co przejawia się w większej liczbie placówek muzealnych na terenie dawnych regionów historycznych, tj. Małopolski, Mazowsza czy Wielkopolski. Odnotowania godny jest także fakt, że najmniejsza liczba placówek muzealnych przypada na województwa zachodniej Polski, np. opolskie, lubuskie, zachodniopomorskie, co z kolei ma związek z historycznymi granicami kraju i czasem zasiedlenia tych obszarów przez ludność pochodzenia polskiego.

It should be stressed that the author's attention is not focused on the distribution of individual museums, or even types of museum (art, biographical etc), but on general national patterns. The main task is to establish which areas in Poland have the largest number and to explain this.

The cartographic materials presented in the article are based on data included in the *Register of Polish Museums (Wykaz muzeów w Polsce)* (2005) and collected by the Polish Research and Documentation Centre for Historical Monuments (*Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków*) in Warsaw, and on statistical data (e.g. *Towns and Cities statistical yearbook – Rocznik statystyczny miast*).

2. DISTRIBUTION OF MUSEUMS BY WOJEWÓDZTWO

An analysis of the spatial distribution of museums in Poland shows considerable diversity. The *województwos* which have the largest number are Małopolskie (16%), Mazowieckie (14.6%) and Wielkopolskie (11.2%) with a significant proportion (over 40%) of all Polish museums (table I, fig. 3), and followed by the Pomorskie, Lubelskie, Śląskie (Silesian), Dolnośląskie and the same time the largest and most populated *województwos* in Poland suggesting that the number of museums is proportional to size of area and number of inhabitants.

Museums are connected with the history of Poland which can be seen in a larger number in the older historical regions, i.e. Małopolska, Mazowsze or Wielkopolska. It is also worth noting that the smallest number are in the western *województwos*, e.g. Opolskie, Lubuskie, or Zachodniopomorskie, which in turn is connected to the varying historical borders of Poland and the times when these areas were inhabited by people of Polish origin.

T a b e l a I. Dane dotyczące rozmieszczenia muzeów w Polsce wg województw

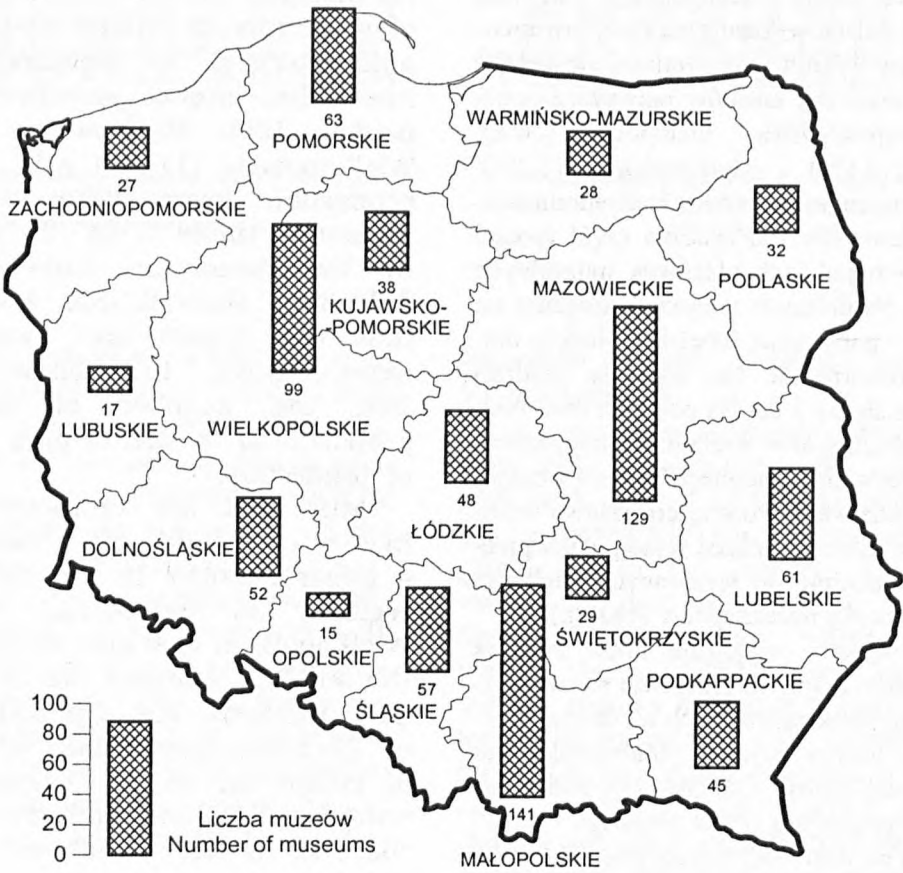
Województwo	Liczba muzeów	%	Muzea w miastach	%
Dolnośląskie	52	5,90	50	96,15
Kujawsko-pomorskie	38	4,31	34	89,47
Lubelskie	61	6,92	49	80,33
Lubuskie	17	1,93	10	58,82
Łódzkie	48	5,45	41	87,23
Małopolskie	141	16,00	104	73,75
Mazowieckie	129	14,60	105	81,39
Opolskie	15	1,70	13	86,66
Podkarpackie	45	5,11	34	60,00
Podlaskie	32	3,63	27	84,38
Pomorskie	63	7,15	50	79,36
Śląskie	57	6,47	50	87,72
Świętokrzyskie	29	3,29	20	68,97
Warmińsko-mazurskie	28	3,18	23	82,14
Wielkopolskie	99	11,23	78	78,79
Zachodniopomorskie	27	3,06	26	96,29
Ogółem	881	100,00	714	x

Ź r ó d ł o: Opracowanie własne na podstawie Wykazu muzeów w Polsce, 2005.

T a b e l a I. Distribution of museums in Poland by województwo

Województwo	No of museums	%	Museums in urban settlements	%
Dolnośląskie	52	5.90	50	96.15
Kujawsko-pomorskie	38	4.31	34	89.47
Lubelskie	61	6.92	49	80.33
Lubuskie	17	1.93	10	58.82
Łódzkie	48	5.45	41	87.23
Małopolskie	141	16.00	104	73.75
Mazowieckie	129	14.60	105	81.39
Opolskie	15	1.70	13	86.66
Podkarpackie	45	5.11	34	60.00
Podlaskie	32	3.63	27	84.38
Pomorskie	63	7.15	50	79.36
Śląskie	57	6.47	50	87.72
Świętokrzyskie	29	3.29	20	68.97
Warmińsko-mazurskie	28	3.18	23	82.14
Wielkopolskie	99	11.23	78	78.79
Zachodniopomorskie	27	3.06	26	96.29
Total	881	100.00	714	x

S o u r c e: author's compilation based on the Register of Museums in Poland, 2005.

Rys. 3. Rozmieszczenie muzeów wg województw (ź r ó d ł o: opracowanie własne)

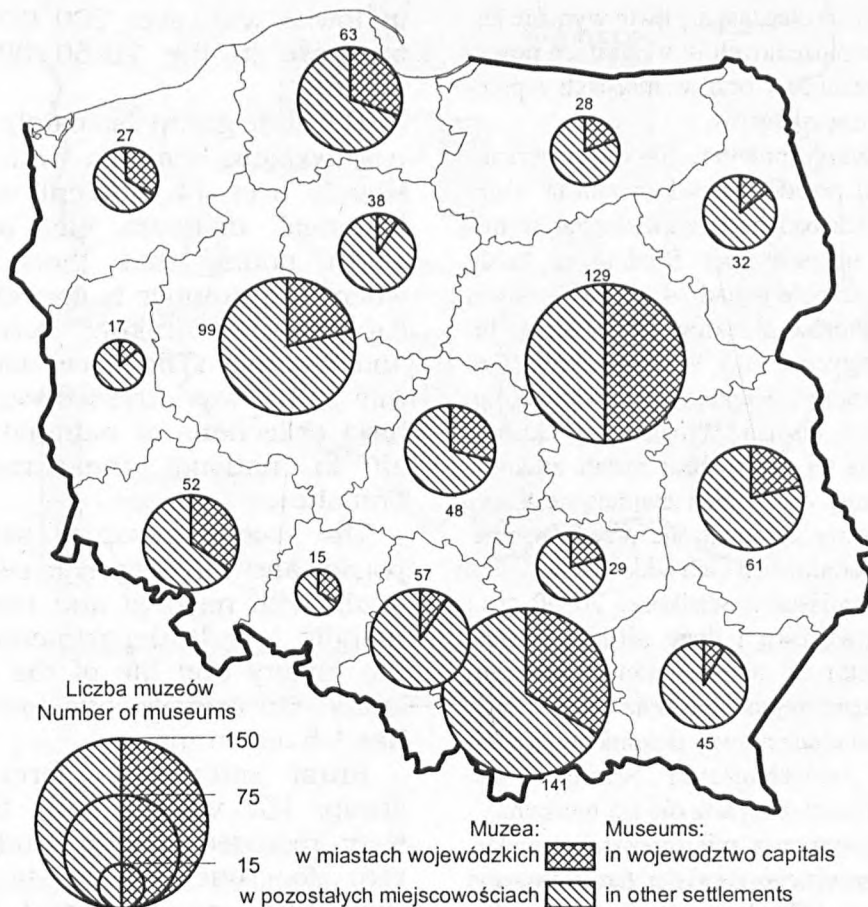
Fig. 3. The distribution of museums by województwo (s o u r c e: author's figures)

3. ROZMIESZCZENIE MUZEÓW WEDŁUG JEDNOSTEK OSADNICZYCH I ICH WIELKOŚCI

Spośród zarejestrowanych w 2005 r. 881 placówek muzealnych, 714 zlokalizowanych było w miastach (81%), pozostała część, czyli 167 obiektów znajdowało się na obszarach wiejskich (tab. I). Przedstawiony stan wskazuje, że obiekty muzealne są przede wszystkim domeną ośrodków miejskich, w których obok zabytków architektury często stanowią główną atrakcję dla zwiedzających. Potwierdzają to dane dla poszczególnych województw. Największy udział muzeów w miastach notują województwa zachodniopomorskie i dolnośląskie (ok. 96%). W ogólną tendencję wpisuje się także większość pozostałych regionów administracyjnych kraju. Fakt koncentracji muzeów w miastach należy tłumaczyć większymi i lepszymi możliwościami organizacji tych placówek (np. zaplecze naukowe, możliwości lokalowe, fundusze) oraz większym nimi zainteresowaniem (zarówno stali mieszkańcy, jak i goście).

3. THE DISTRIBUTION OF MUSEUMS ACCORDING TO SETTLEMENTS AND THEIR SIZE

Out of 881 museums registered in 2005, 714 were located in urban settlements (81%), and the remaining 167 in rural areas (table I). It can be concluded that museums are primarily an urban phenomenon and, apart from architectural monuments, they are often the main attraction for visitors. This is shown by data for individual *województwos*. The largest proportions in urban settlements are recorded in the Zachodniopomorskie and Dolnośląskie *Województwos* (c. 96%) and the majority of the remaining *województwos* confirm this pattern. The fact that museums are found mostly in urban settlements can be explained by the better conditions for organizing them there (better academic resources, suitable accommodation, greater funds) and their greater popularity (both among local residents and visitors).

Rys. 4. Udział muzeów w miastach wojewódzkich (źródło: opracowanie własne)

Fig. 4. The percentage of museums in województwo capitals (source: author's figures)

Wśród miast uprzywilejowaną pozycję zajmują miasta wojewódzkie (rys. 4). Szczególne znaczenie odgrywa tu stolica Polski – Warszawa, w której zlokalizowanych jest ok. 50% wszystkich muzeów województwa. Wysoki udział charakteryzuje także dawną stolicę kraju – Kraków, oraz stolice regionów – Wrocław, Szczecin i Gdańsk (w każdym z miast znajduje się ok. 1/3 muzeów województwa). Otrzymane wyniki świadczą o tym, że główne miasta w województwach jako centra administracyjne pełnią także funkcję ważnych ośrodków kulturalnych, dystansując pod tym względem pozostałe miejscowości w regionie.

Ciekawych wniosków dostarcza analiza liczby muzeów w zależności od wielkości miast (rys. 5). Okazuje się, że wraz ze wzrostem liczby mieszkańców wzrasta ogólna liczba miast i omawianych obiektów w tych ośrodkach. Przedział graniczny tworzą miasta o wielkości od 20 do 50 tys. mieszkańców. W następnych przedziałach zaznacza się tendencja odwrotna, tzn. ogólny spadek liczby miast i stopniowy spadek ogólnej liczby muzeów. Wzrastają także dysproporcje pomiędzy liczbą miast a liczbą zlokalizowanych w nich muzeów. W przyjętych przedziałach zaznaczają się dwie wyraźne kumulacje placówek muzealnych – w miastach powyżej 200 tys. mieszkańców oraz w miastach z przedziału 20–50 tys. mieszkańców.

W grupie pierwszej (powyżej 200 tys. mieszkańców) znajdują się przede wszystkim miasta wojewódzkie. W ramach badanego zjawiska zarejestrowano 18 takich miejscowości. Średnio na każdą z nich przypada niewiele ponad 14 zróżnicowanych pod względem zbiorów obiektów (artystyczne, historyczne, specjalistyczne itd.). Warto podkreślić, że są miasta, które znacznie przekraczają tę wartość, np. Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław czy Gdańsk. Szczególna pozycja tej grupy miast została zaakcentowana już wcześniej – to w nich znajdują się zbiory o wartości narodowej zgromadzone przede wszystkim w Muzeach Narodowych i ich oddziałach.

Grupę drugą (miasta o wielkości 20–50 tys.) tworzą miasta powiatowe i duże ośrodki gminne (ogółem 124 miasta). W miejscowościach tych zlokalizowane są muzea regionalne oraz muzea miejskie, zazwyczaj wielodziałowe, dokumentujące historię i życie tzw. „małych ojczyzn”. Średnio na jedno miasto tej wielkości przypada ok. 1,5 muzeum.

Osobną grupę stanowią miejscowości wiejskie. W zakresie analizowanego zjawiska zarejestrowano 157 wsi, a w nich 167 placówek. Bardzo rzadko zdarza się tak, aby na terenie jednej miejscowości znalazła się więcej niż jedna placówka muzealna.

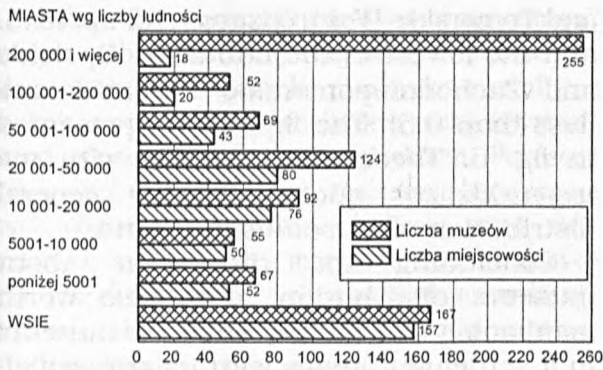
Województwo capitals occupy a prominent position (fig. 4), especially Warsaw the Polish capital with about 50% of all the museums in its *województwo*. A large number can also be found in the former capital, Kraków, and regional centres such as Wrocław, Szczecin and Gdańsk (each of them with about one third of all the museums in their *województwo*). The study results show that apart from being administrative centres, the main *województwo* capitals play the role of important cultural centres more than other *województwo* capitals in this respect.

An analysis of museum numbers in relation to settlement size brings interesting conclusions (fig. 5) with the total number increasing with population. Settlements in the 20–50 000 population band form a boundary below which the opposite pattern is seen, i.e. a general decrease in the number of museums. There are two distinctive museum centres: in towns with over 200 000 people and in those in the 20–50 000 population range.

The first group is mainly composed of *województwo* capitals with on average slightly over 14 different museums (art, historical, thematic, etc.) in each. It is worth noting that there are capitals where the number is considerably higher e.g. Warsaw, Kraków, Poznań, Wrocław and Gdańsk. The exceptional status of this group was stressed earlier and they have collections of national value, above all in national museums and their branches.

The second group of settlements are *powiat* and larger *gmina* centres (124 in total), with regional and town museums, usually multi-departmental, showing the history and life of the 'small homelands'. On average, one town of this size has 1.5 museums.

Rural settlements form a separate group: 157 villages with 167 museums were recorded in the study. It is very rare for one village to have more than one museum and it is usually a 'residence' (palace or manor), a biographical or historical museum.

Rys. 5. Liczba placówek muzealnych wg wielkości miast
(źródło: opracowanie własne)

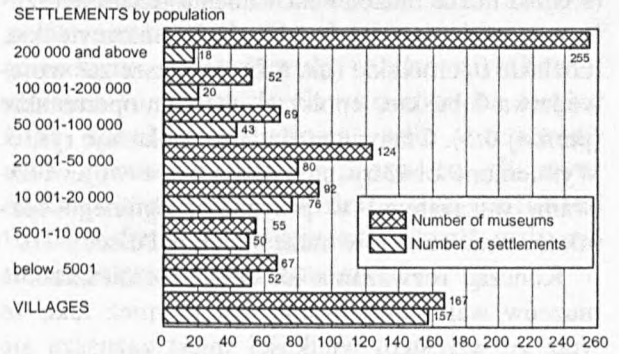
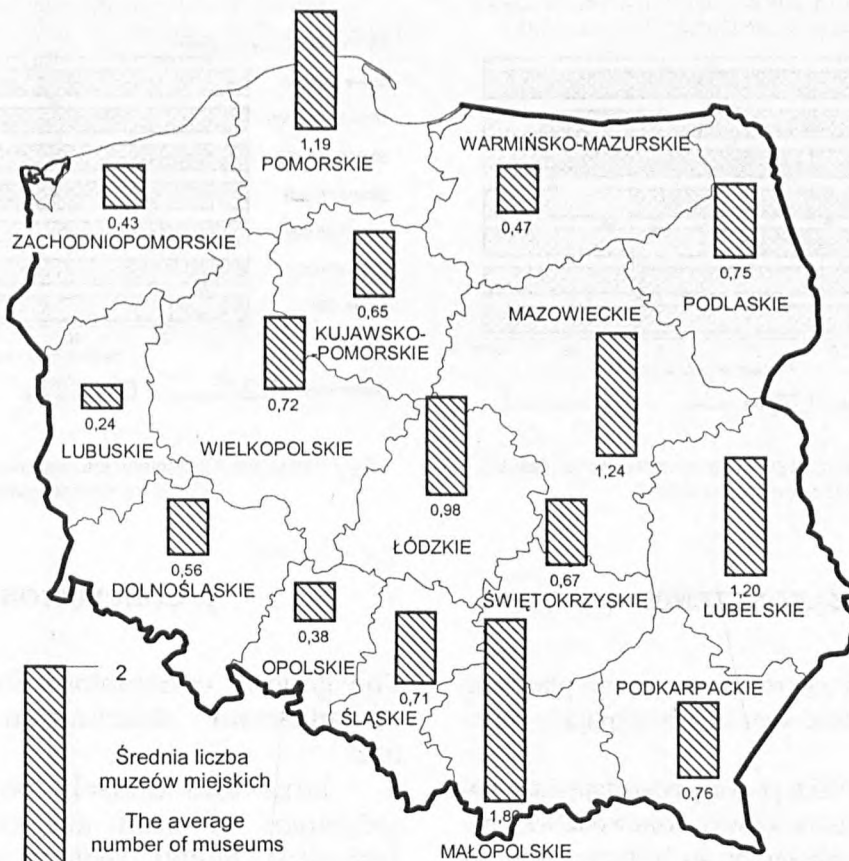

Fig. 5. Number of museums by settlement size
(source: author's figures)

Rys. 6. Średnia liczba placówek muzealnych na 1 miasto w województwie (źródło: opracowanie własne)

Fig. 6. The average number of museums per settlement in a województwo (source: author's figures)

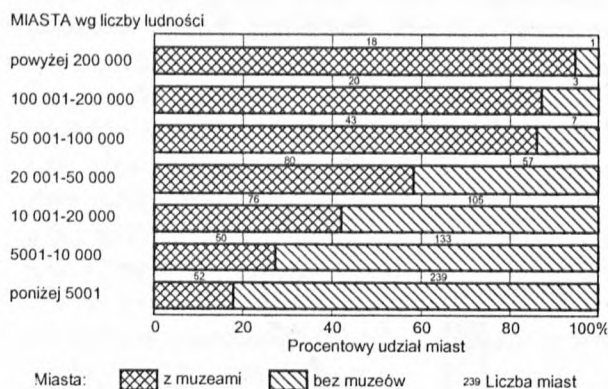
Zazwyczaj jest to muzeum – rezydencja (pałac lub dwór), muzeum biograficzne, historyczne itp.

Biorąc pod uwagę liczbę wszystkich miast w województwie oraz liczbę muzeów w województwie okazuje się, że najwyższe wskaźniki

Considering the total number of settlements and museums in a województwo, the highest figures (the average number of museums per settlement) are found in the Małopolskie, Mazowieckie, Lubelskie

(średnia liczba muzeów na 1 miasto) charakteryzują województwa małopolskie (1,9), mazowieckie, lubelskie i pomorskie (ok. 1,2), najniższe zaś województwa lubuskie, opolskie, zachodniopomorskie (poniżej 0,5). Omawiane zjawisko pokazuje rys. 6. Wymienione obszary pokrywają się z województwami wskazanymi w przypadku ogólnego rozmieszczenia obiektów muzealnych w Polsce.

Kończąc rozważania na temat rozmieszczenia muzeów wart odnotowania jest również fakt, że wraz ze wzrostem wielkości miast zaznacza się większy udział miejscowości z muzeami, co prowadzi do tego, że prawie wszystkie miastach powyżej 200 tys. mieszkańców posiadają placówki muzealne (rys. 7).

Rys. 7. Udział procentowy miast posiadających muzea wg ich wielkości (źródło: opracowanie własne)

4. ZAKOŃCZENIE

Z podjętych badań nad rozmieszczeniem placówek muzealnych w Polsce wynikają następujące wnioski ogólne:

- uprzywilejowaną pozycję posiadają duże powierzchniowo i ludnościowo województwa, nawiązujące swoim obszarem do historycznych regionów Polski – województwa: mazowieckie, małopolskie, wielkopolskie;
- wśród jednostek osadniczych niepodważalną pozycję zajmują ośrodki miejskie;
- z grona miast szczególne znaczenie przypisać należy ośrodkom powyżej 200 tys. mieszkańców, w tym miastom wojewódzkim, a przede wszystkim stolicy kraju i regionów historycznych;
- spośród miast o mniejszej wielkości istotne znaczenie odgrywają miejscowości od 20 do 50 tys. mieszkańców, zazwyczaj pełniące funkcję ośrodków powiatowych.

and Pomorskie *Województwo*s (1.2 approx.), and the lowest in the Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie *Województwo*s (less than 0.5). The figures are presented in fig. 6. These areas overlap with the *województwo*s quoted for the general distribution of museums in Poland.

Concluding the discussion about museum distribution, it is also worth mentioning that the percentage of museum in a settlement grows with its size, which results in the fact that almost all towns with over 200 000 inhabitants have museums (fig. 7).

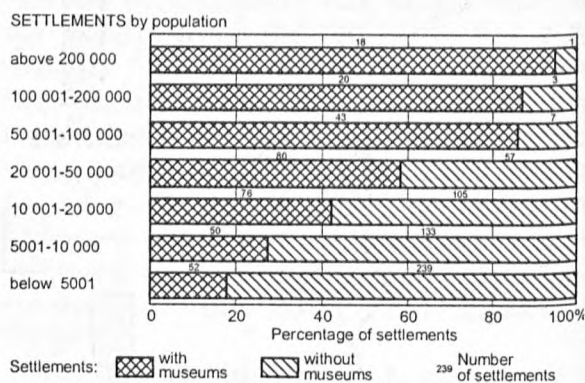

Fig. 7. Percentage of settlements with museums according to their size (source: author's figures)

4. CONCLUSIONS

The general conclusions from the study of museum distribution in Poland are:

- large and densely populated *województwo*s in what are considered the historical Polish regions (Mazowieckie, Małopolskie, Wielkopolskie) have the most museums;
- an important position is held by towns with over 200 000 inhabitants, including *województwo* capital, and above all Warsaw, as well as the capitals of historical regions;
- among smaller towns, an important position is held by those inhabited by 20–50 000 people which are usually *powiat* centres.

Należy przypuszczać, że wyznaczona „mapa” miejsc i obszarów uprzywilejowanych pod względem liczby posiadanych placówek muzealnych w Polsce pokrywa się z wielkością ruchu turystycznego odnotowanego w tych obiektach. Pozostaje także mieć nadzieję, że instytucje zlokalizowane na tych obszarach odgrywają właściwie swoją rolę, przez co zachęcają czy motywują odwiedzających do odkrywania także tych placówek muzealnych, które położone są dalej od centrów administracyjnych i kulturalnych oraz utartych tras.

It should be assumed that the ‘map’ of settlements with the highest number of museums corresponds to the number of visitors to them. It should also be hoped that local institutions will encourage and motivate the visitors to discover those museums which are situated further from administrative and cultural centres or popular routes.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

Rocznik statystyczny miast, 2003, GUS, Warszawa.
Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r., Dziennik
Ustaw z 20 stycznia 1997 r., Warszawa.

Wykaz muzeów w Polsce, 2005, Krajowy Ośrodek Badań
i Dokumentacji Zabytków, Warszawa.